

A formai felépítésnél itt a hagyományos szimmetrikus építkezés érvényesül (2+2; 4+4; 8+8 ütem stb.).

A két rendszer viszonyából megállapíthatjuk, hogy a kromatikus rendszer zárt, a diatonikus rendszer nyitott. A kromatikus rendszer árnyék, a diatonikus fény.

A pentatóniát keletről hoztuk, s így a kromatikus rendszer keleti eredetű, míg a diatonikus rendszer alapja a nyugati zene. Erősen ide kívánczok az említett Lendvai-könyv füljegyzetéből az alábbi idézet:

„A két mester [Bartók és Kodály] zenei nyelvének ereje azon a felismerésen alapul, hogy Kelet és Nyugat nem két különböző kultúrát képvisel, hanem maguk is egy összefüggő egységes zenei világkép részei.

Történeti szerepük a két gyökér egyesítésében rejlik.“

LAKATOS ISTVÁN

TALÁLKOZÁSAIM BARTÓK BÉLÁVAL

1

Az első világháború befejezése után, 1919-ben jöttem haza Kolozsvárra, ahol utügyi előadónak alkalmaztak a városi mérnöki hivatalnál. Minthogy délutánjaim szabadok voltak, elvállaltam hegedűórák adását a Kolozsvári Zeneiskolában, valamint a Mariánum (mői) középiskolában.

1920 tavaszán zongoratriót alakítottunk két tanártársammal, Pongrácz Ádámmal (zongora) és Rezik Károlyval (gordonka); a hegedűszólam ellátása rám hárult. Pongrácz Ádám, Pongrácz Lajos híres népzeneész fia, jó barátom volt, aki előttem érettségizett a kolozsvári unitárius kollégiumban, majd Pesten a Zeneakadémián Szendy Árpádnak volt növendéke. Rezik Károly akkoriban a Kolozsvári Magyar Magán Zenekonzervatóriumnak volt igazgatója; gordonkatanulmányait Julius Klengennél végezte Lipcsében. Enmagam pedig Budapesten szereztem mérnöki oklevelet a műszaki egyetemen, és két évet hegedülni tanultam Koncz Jánosnál, a jeles Hubay-tanítványnál, a Budai Zeneakadémián.

Trióink megalakulásakor úgy határoztuk, hogy havonta hangversenyeket tartunk a város zenei művelődésének fejlesztésére, és műsorainkban helyet biztosítunk a kortárs zeneszerzőknek. A trióirodalom mellett előadásainkon helyet kaptak a hegedű- és csellószonáták is. Átlagosan havonta egy hangversenyt rendeztünk, melyre a jegyek elővételben elfogytak. A Mariánumban és a Református Teológia dísztermében kaptunk ingyenesen termet, így nyilvános hangversenyeinket ott tartottuk.

Rezik Károly a próbákon sokat beszélt arról, hogy ő levélbeli tárgyalásokat folytat Bartók Bélával Romániában tartandó hangversenykörútról, minthogy a kiváló, nemzetközi hírű muzikus gyenge anyagi körülmények között él Budapesten. Bartóknak kellemtelenségei voltak, mert szerepet vállalt a Magyar Tanácsköztársaság zenei életének szervezésében. Mint Rezik mesélte, leveleiben az iránt érdeklődött, nem lenne-e

arra mód, hogy ő tanárként Kolozsvárra jöjjön a Rezik által igazgatott zeneiskolához.

Egy napon Rezik közölte, hogy megállapodott Bartókkal Erdélyben tartandó hangversenyturnéban. Ennek keretében Bartók saját műveit fogja játszani, sőt szó esett arról is, hogy Rezik a magyar mesternek Kolozsvárt szerzői estet rendez, melyen a helyi műkedvelőkből toborzott és színházi fúvósokkal kiegészített zenekar Bartók-műveket mutatna be. Ez utóbbi ötleten jól mulattunk Pongráczcal, mert ismerve a zenekar képességeit, el sem képzelhettük azt, hogy a 40—45 tagú kolozsvári szimfonikus együttes elfogadható módon el tudna játszani egy Bartók-művet. A tervezett Bartók-művekre épített zenekari hangverseny kivihetőségében egyedül Rezik és néhány barátja hitt rendületlenül.¹

1921 nyarán Rezik egyik triópróbán mondta, hogy véglegesen megállapodott Bartókkal, aki 1922 első felében Erdély több városában hangversenyez. A megállapodás híre hamarosan elterjedt a városban, és tudósításokat közöltek róla a helyi sajtóban is.

1922 február közepe táján egy délelőtt véletlenül találkoztam az utcán Rezik Károllyal, aki közölte velem, hogy hasztalan tréfálkoztam, mert tegnap, azaz 1922. február 15-én Bartók megérkezett Kolozsvárra és nála lakik. Egyben megkérdezett, nincs-e kedvem most hozzámenni, hogy ott bemutasson Bartóknak.

Rezik Károly a jelenlegi Calea Turzii 8. sz. ház udvarának végén keresztbe húzódó földszintes, kétszobás épületben lakott, igen szerényen bútorozott kispolgári lakásban. Bartókot a nagyobbik szobában találtuk, az asztal előtt egy széken ült, és cigarettázott. Rezik engem mint triójának hegedűsét és városi mérnököt mutatott be. Mindig azt hallottam, hogy a világhírű mester szerény, halk szavú, alig beszélő ember, miértis már első pillanatban meglepett az, hogy mosolygós pesti művésszel ismerkedtem meg, aki csendesen, de élénken érdeklődött a város zenei élete felől. Különösen meglepte, hogy olyan műkedvelő társaságok vannak, melyek rendszeresen játszanak kortárs muzsikát.

Rezikné feketét és italt hozott. Bartók nem ivott, de szakadatlanul cigarettázott és feketézett. A hivatásos és műkedvelő zenészek közötti ellentétéről folyt a beszélgetés, amikor én megjegyeztem, hogy műkedvelő az, aki valódi kedvvel muzsikál. Ezen Bartók jól mulatott, és halkán megjegyezte: mindegy, hogy kik játsszák az új zeneműveket, a fontos az, hogy játsszák azokat. Minthogy vidéki városokban a felkészültebb műkedvelőknek együtt kell játszaniuk a hivatásosokkal, így mindazok, akik zenélnek, megismerkednek és megbarátkoznak az új zenei mondanivalóval.

Rezik megkérdezte Bartókot, milyen modern zongoratriókat ajánlhatna együttesüknek, mire a mester hosszabb habozás után megemlítette Ravel zongoratrióját mint kitűnő munkát. Rezik közölte, hogy azt mi is játszuk. Majd én elmondottam, hogy Ravel művének kottáját akkor szereztem be, mikor azt tőle Waldbauer Imre és Kerpely Jenőtől Budapesten koncerten előadni hallottam. Derült azon, mikor elmeséltem, hogy a pesti Rózsavölgyi zeneműkereskedésben nem kaptam meg a hangjegyet, mert nem tartották raktáron. De a jelenlegi Népköztársaság úton levő Párizsi Nagy Áruház legfelső emeletén volt egy könyves részleg, ott akár húsz példányt kaphattam volna mélyen leszállított áron, mert alig akadt rá vevő. Erre Bartók csak ennyit mondott: „Jellemző!”

Mivel úgy találtam, hogy máris túl sok idejét raboltam el Bartók tanárnak, felálltam és elbúcsúztam.

Másnap Bartók Béla tiszteletére Dr. Höntz Kálmán professzor vacsorát adott, melyre engem is meghívtak.

A Höntz-vacsora napján Bartók meghallgatta *Két arckép* című zenekari darabjának próbáját. A zenemű kéttételes: az első az ideális, mely lényegében hegedűszóló zenekarrak. A második tétel torz, gyors időmértékű groteszk arckép. Bartók láthatóan meg volt rendülve attól, amit a próbán hallott. Rezik a szerzőt rá akarta bírni, hogy vezényelje ő saját művét, de Bartók ezt határozottan visszautasította. Sőt azonnal kijelentette, hogy a zenekari kísérettel játszandó saját rapszodiáját (Op. 1.) el fogja ugyan zongorázni, de zenekar nélkül.

A Bartók tiszteletére adott vacsora Rezik zenekari próbája után zajlott le. A Höntz család tagjain kívül hivatalosak voltak: Bartók Béla, dr. Ruzitska Béla egyetemi tanár és neje, Rezik Károly és felesége, dr. Holló Endre, valamint e sorok írója.

Kolozsvárt már a XIX. század első felében élénk kamarazenélés folyt magánházaknál. Szabadunk húszas éveiben a legrendszeresebb és legélénkebb ilyenfajta muzikálás dr. Höntz Kálmán és dr. Ruzitska Béla egyetemi tanárok házában volt. Mindkét helyen állandóan olvasták a külföldi német és francia nyelvű szaklapokat, megrendelték az újabban megjelent kamarazeneműveket. Mindkét család zenélésein Rezik Károly mellett részt vettem én is. Höntz Kálmán gyengén, de annál lelkesebben hegedült, viszont fia, Arisztid igen jól zongorázott. Ruzitska Béla közepes műkedvelő brácsás és gordonkás volt, de feleségét, született Raczek Klárát, aki leánya volt Raczek Frigyesnek, a veszprémi regenscorinak, igen képzett zongoristának ismertük, akivel öröm volt muzikálni. E két házban hetenkint egyszer játszottunk, és minden alkalommal próbálkoztunk kortárs zenével is.

Az ünnepi vacsorára meghívott társaság a Monostori úton fekvő Höntz ház (ma Str. Moșilor 22. sz.) zeneszobájában gyülekezett, ahol élénk beszélgetés alakult ki a házi zenéléseken játszott zenei anyagról. Bartókot láthatóan az érdekelte, hogy eddig milyen modern műveket próbáltak. Legtöbbet Rezik beszélt. Bartók csak ritkán tett rövid megjegyzéseket. Főként a zongorán fekvő hangjegyeket nézegette, forgatta. Rezik végül is közölte, hogy még Schönberget is játszunk, és Bartók meg Kodály első vonósnégyeseit is próbálgattuk. Am azt is hozzátette, hogy a Schönberg-művek közül csak a vonóshatost értjük, de az első vonósnégyese előtt már értetlenül állunk. Az új zene termékei nemcsak tartalmilag, hanem technikailag is igen nehezen oldhatók meg. Megjegyeztem, hogy a mai kamarazenében a Schönberg-sextetten kívül Bartók és Kodály első vonósnégyese jelzi azt a határt, melyet a közönség is megért, nem csupán a hivatásos együttesek, de a műkedvelők is el tudnak játszani. Ruzitskáné említette, hogy mi nagyon szeretjük a modern zene-t, de annak előadása még a hivatásos együtteseket is próbára teszi. Megkérdezte Bartóktól, miért nem gondolnak a mai zeneszerzők arra, hogy könnyebben eljátszható műveket írjanak.

Bartók udvariasan mosolygott, de nem válaszolt. Rezik még megjegyezte, hogy bár a kortárs zeneművek megismerése és játszása mindannyiunknak gondot okoz, mégis próbálkozunk velük, mert ismerni akarjuk a zenei kifejezés legújabb irányait.

Bartók egész este feltűnően keveset beszélt, és gondterheltenek látszott. A délutáni próbán nem telhetett sok öröme; bosszanthatta, hogy kolozsvári hangversenyén alacsony színvonalon játszik el *Két portré* című zenekari darabját. Rezik néhányszor megkísérelte, hogy a próba irányába terelje a beszélgetés fonalát. Azzal vigasztalta a neves zeneszerzőt, hogy a nyilvános előadáson minden jól fog menni, mert akkorra a zenészek összeszedik minden tudásukat és figyelmüket. Ám Bartóknak egyetlen szava sem volt a felvetett témához.

Az ebédlőben a háziak Bartókot Rezik és közém ültették. A vacsora alatt is főként Rezik beszélt. Az volt az érzésem, hogy Bartókot semmi sem érdekli, még a kitűnő vacsora sem. Alig evett valamit, csaknem minden fogás után cigarettára gyújtott. A jó borból is csak néhány kortyot ivott. Lassankint végére értünk a vacsorának. Igen jó volt a fekete is, Bartók két-három csészével ivott belőle.

Az asztal mellett élénk vita indult meg időszerű zenei témákról, melyekből kiderült, hogy a társaság a zenei világ folyásáról a nemzetközi szaksajtó útján jól tájékozódott, de Bartóknak mindehhez egyetlen megjegyzése nem volt.

Szóba került Szymanowski lengyel zeneszerző neve. Bartók felém fordult, és azt kérdezte, ismerem-e e zeneszerző munkáit? Erre Höntz professzor behozta a neves lengyel muzsikus hegedű-zongora-szonátájának hangjegyeit, és átnyújtotta Bartóknak. Höntz Arisztid megjegyezte, hogy ő velem e szonátát rendszeresen játszom. Én még hozzátettem, hogy sajnos Szymanowskinak éppúgy, mint Bartók tanár úrnak igen kevés a kamarazeneműve (ez 1922 elején volt!), s azért nincs alkalmunk művészetükkel többet foglalkozni. Azt is megjegyeztem, hogy Szymanowski lényegében ugyanazt teszi, mint Bartók és Kodály; zenéjében a lengyel folklórból indul ki, és azt akarja műzenéjében egyetemes érvényre emelni.² Ám Bartók csak hosszúakat szippantott cigarettájából, egyet-egyet kortyolt feketéjéből, és nem szólott egy szót sem. Hallgatása korántsem volt bántó vagy fölényes, inkább természetesnek hatott. Olyan művészt sejtetett, aki nem szavakkal, hanem zenei hangokkal fejezi ki mondanivalóját. Hallgatása még csak nem is tűnt unalmasnak. Természetes velejárója volt egyéniségének. Valahogy hasonlatos volt azokhoz az „éjszakazenékhez“, melyeket oly mesterien fogalmazott meg szerzeményeiben.

2

A társaság aránylag korán szétoszlott, mert Bartóknak pihennie kellett, másnap sokat akart gyakorolni. Az utcán hideg volt, a Monostori úton csípősen fújdogált a Gyálu felől süvítő februári szél. Bartókon csak egy vékonyka átmenetike volt, melyet nyakám valahogy összehúzott, hogy ne járja át a hideg. Rezikékkal átvágott a Fötéren, mert a jelenlegi Calea Turzii út irányába mentek, én pedig elváltam tőlük, hogy a jelenlegi Lenin úti lakásomhoz jussak.

Bartók első kolozsvári hangversenye 1922. február 19-én zajlott le. Zenekari művének előadása siralmas volt. A színházat zsúfolásig megtöltő közönség azonban lelkesen ünnepelte Bartókot, a zongoraművészt.

A kolozsvári sajtó részletesen foglalkozott a nagy zenei eseménnyel, Bartók Béláról pedig a legeragadtatottabb hangon írtak. A romániai hangversenyekről, a sajtó visszhangjáról, Bartók nyilatkozatairól, az előadott zeneművekről és a közönség hangulatáról, zenei beállítottságáról, valamint a modern zenéhez való viszonyulásáról részletesen és pontosan tájékoztat Benkő András zenetörténésznek az e témáról megjelent kötete.³

A kolozsvári hangversenyek sajtóvisszhangja sok mindent közöl Bartókkal kapcsolatosan, de az igazsághoz és a lényeghez legkomolyabban és szakértelemmel dr. Bródy Miklós karmester, dr. George Oprescu egyetemi tanár, művészettörténész, Seprődi János református kollégiumi tanár, zenetörténész, valamint Delly Szabó Géza zeneszerző szólottak hozzá. A lényegét azonban csak az utóbbi merte érinteni a kolozsvári Napkelet című folyóiratban.⁴ Ő közelítette meg leginkább az igazságot az első kolozsvári Bartók-hangversenyen Rezik által vezényelt zenekari mű előadásáról is. Való igaz volt, mikor a második zenekari portréről, melynek címe *A torz*, azt írta: „Rezik előadásában e tétel torzképe volt a torzképnek...”

Akkoriban a kolozsvári muzsikusokat, de még a közönséget is teljesen készületlenül találta az új zene hangvétele, és így nem lehet azon csodálkozni, hogy Bartók alkotóművészete fejcsóválást, sőt itt-ott ellenkezést váltott ki a hangversenyeket látogató közönség körében. Ennek megértésére és tudatosítására el kell mesélnem vonósnégyes együttesem egyik kis történetét.

Mikor Bartók az 1922. évi erdélyi hangversenyeit befejezte és hazautazott Budapestre, kolozsvári zenei körökben nagy elismeréssel beszéltek a mester zongorajátékáról, tetszetek népdalaink zongoraátiratai, olyan munkái, mint az *Este a székelyeknél*, a *Medvetánc* vagy az *Allegro barbaro*, de értetlenül állottak olyan művei előtt, melyeket ma már mindenki első hallásra élvezni és értékelni tud. A város hangversenyeket látogatóinak köreiben akkoriban sok szó esett Bartókról és muzsikájáról. Sőt egyesek, főként a muzsika iránt fogékonyabb és jobb műkedvelők maguk is megpróbálkoztak darabjainak eljátszásával. Akkoriban már sokat gyakorló és nyilvánosan is szerepelgető vonósnégyesem volt. Ennek tagjai velem együtt érdeklődni kezdtek Bartók kamarazenéje iránt. Már ismertük és játszottuk a késői zenei romantika hangvételével kacérkodó első Bartók-vonósnégyest, de társaim már arról beszéltek, hogy meg kellene próbálnunk a második vonósnégyessel is, melyet én akkor már ismertem, minthogy ott voltam budapesti bemutatóján 1918. március 3-án, mikor is azt a Waldbauer—Kerpely együttese nagy sikerrel játszta a Zeneakadémia nagytermében. Nekem annyira tetszett, hogy mikor 1919-ben ez a vonósnégyes a bécsi Universal kiadónál megjelent, azonnal megrendeltem, és alaposan átjátsztam annak hegedűszólamát. Akkor azonban még nem mertem a hangjegyeket társaimnak játszás céljából kiosztani, mert attól féltem, hogy eljátszását vissza fogják utasítani. Mikor azonban Bartók kolozsvári hangversenyei után azt kívánták, hogy próbáljuk meg eljátszását, örömmel hallgattam érdeklődésüket.

Akkoriban a próbáinkat a Rákóczi út 8. sz. alatti ház első emeletén lakó egyik kartársunk lakásán tartottuk. Heteken át dolgoztunk Bartóknak második vonósnégyesén; már az első két tételt jól ismertük, mikor megakadtunk a záró *Lento* című tételnél. Nem értettük meg, és nem

is találtuk se szépnek, se érdekesnek. Azt mondtam társaimnak, ha nem értjük a mű záró részét, a hiba bennünk kell hogy legyen, mert képtelenség az, hogy a neves bécsi kiadó kinyomasson és forgalmazzon olyan zeneművet, amelynek nincs értelme. Azt javasoltam, hogy minden kvartett-próba végén játsszuk el ismételten a vonósnégyes Lentóját, hátha jobban megismerkedve vele, megszeretjük, illetőleg meg is értjük a zárótételt.

Heteken át minden próbánk végén elővettük a Lentót, és szorgalmasan ismerkedtünk és barátkoztunk vele. Végül is egyik próbánk befejezése előtt még eljátszottuk az ominózus tételt, mikor megszólalt az előszobában a csengő, és az ajtóban éjjel pizsamában megjelent a földszinten alattunk lakó polgártárs, és magából kikelve követelte, hogy hagyjuk abba az éjjeli próbákat, mert olyan összevissza dolgokat játszunk, hogy nem tudnak tőlünk pihenni. Kilátásba helyezte, hogy csendháborításért feljelentenek bennünket a rendőrségen, ha még egyszer olyan zavaros dolgokat próbálgatunk. Azt állította az alsó lakó, hogy a próbák végén azért „húzzuk összevissza“, hogy őket ibszantsuk. Abba kellett egy időre hagynunk a Bartók-vonósnégyes tanulását. Hónapok teltek el, míg ismét elővettük a kérdéses tétel gyakorlását, mert gondolkásunk azt mondta egyik próba végén, hogy most már ismét elő kellene venni azt a „Lentót“, mert az alsó lakók bizonyára megnyugodtak. Mire én azt válaszoltam: rendben van, hát játszunk ismét Bartók Lentóját, de mit fognak ehhez „lent-óh“ az alsó lakók szólani?!? Végül is a próbákat áttettük egy másik kartárs lakásába, és miután tisztába jöttünk és megszerettük Bartók második kvartettjét, azt 1927. május 7-én az Újságíró Klubban nyilvánosan el is játszottuk.⁵

3

Bartók a két világháború között csaknem minden évben hangversenyezett Romániában. Az 1924. október 15-i kolozsvári nagyszerű hangversenye után tisztelői nagy bankettet rendeztek tiszteletére a Kolozsvári Atlétikai Club Farkas utcai (ma Str. Kogălniceanu nr. 7.) termében. Mintegy ötvenen vettek részt a vacsorán. A hosszú asztal fal felé eső oldalának közepén ült Bartók Béla, tőle jobbra-balra egy-egy szépasszony. Az asztal szemben levő oldalának közepére kerültem csaknem szembe Bartókkal, és így jól hallhattam a körülötte levőkkel folytatott beszélgetéseket.

A vacsorához a város akkori neves népzeneésze, Körösy Dudus és zenekara a legszebb erdélyi nép- és műdalokat játszotta, és a Mester csendben, látható érdeklődéssel figyelte Dudus muzsikálását. Már vidám volt a hangulat, mikor a zenekar rázendített a „Csak egy kislány“ című közismert dalra. A Bartók egyik oldalán ülő szépasszony megkérdezte a Mestert, hogy ez a dallam műdal-e, avagy népdal? Bartók csendesen és igen nyugodtan elmondta, hogy e műdalt Szentirmay Elemér szerezte, és már olyan ismert a nép körében, hogy akár népdalnak is tekinthető. Ám a nép körében némi változások kerültek a műdalba. Ezzel elővette a zsebéből a vacsorára szóló meghívót, és arra lejegyezte a dalt úgy, ahogyan azt ma a nép körében éneklék. A Bartók mellett ülő hölgy ezután átvéve a lejegyzett hangjegyet, rám mutatott, és ezt mondta: Ez a

nóta a fiatal mérnökünknek, Lakatos Pistának is kedvenc nótája. Mire én ezt válaszoltam: Nem imádom ezt a műdalt, mert ha csak egy kislány van e világon, akkor jól nézek én ki, mire rám kerül a sor! Ezen Bartók elmosolyodott, és barátságosan inetegett felém a kezével.

Bartók lejegyzését azután a hölgy nekem adta, és én ma is kegyelettel őrzöm legjelentősebb emlékeim között.

A klub első emeleti nagytermében egy zongora is állott. Ahogyan a bankett végefelé a hangulat emelkedetté vált, Bartók hangulata, kedélye is fesztelenebbé vált. Amint ezt a bankettező vendégek észrevették, tapsolni kezdtek, és arra kérték a Mestert, hogy zongorázzon valamit a teremben levő hangszeren. Bartók azonban erre semmi hajlandóságot nem mutatott. A közönség azonban továbbra is ritmikus tapsolásba kezdett, és kérte, hogy zongorázzon. Végül is az ünnepezt művész felállott, és a zongorához ment, felemelte a fedelét, állva néhány akkordot játszott, majd lecsukta a hangszert, és azt mondta, hogy ez egy olyan elhasznált és lehangolt pesti Thék gyártmányú zongora, melyen nem lehet játszani. Ám a bankett közönsége ebbe nem nyugodott bele, és továbbra is kérte Bartókot, hogy játsszon valamit. Ekkor én felálltam, és azt mondtam: Meg kell értenünk azt, hogy egy ócska, lehangolt Thék zongorán nem lehet muzsikálni. Thék Endre, a századforduló asztalosmestere zongorák készítésével is foglalkozott, de gyártmányain csak unatkozó háziasszonyok muzsikáltak. A Thék zongoragyáros neve olyan régi, hogy már a Bibliában is olvasható, ahol ez áll: Krisztus meghala, eltemetteTHÉK! Nagy nevetés támadt, és a jelenlevő ünneplők belenyugodtak abba, hogy Bartók nem fog zongorázni.

4

A két világháború közötti állandó jellegű kamarazene-együttesem Kolozsvárt az elsők között volt, amely nyilvános hangversenyein kortárs zeneszerzők munkáit játszotta. A harmincas évek elején vonósnégyesemmel Bartók művei műsorra tűzését terveztük. Arról beszéltünk egymás között, hogy megtanuljuk és eljátsszuk Bartók kéziratban levő fiatalkori zongoraötösét. Minthogy ez a műve csak kéziratban létezett, levélben közöltem vele tervünket. Arra kértem, hogy adja kölcsön a zeneműve kéziratát, hogy azt lemásoljuk és előadhassuk. Bartók levelezőlapon a következőket válaszolta:

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. máj. 20.

„Igen tisztelt Uram!

Van egy régi zongora-ötösöm, de az éppen azért nem jelent meg, mert nem elég jó. Tehát nyilvános előadásra sem való. Vonósnégyeseim közül még legkönnyebb az I., de az is meglehetősen nehéz; legfeljebb az első tételét ajánlanám. Ha lehetne szó hegedű és zongora számáról is, akkor a nemrég megjelent 1. rapszódíammak első részét („Lassú“) ajánlanám.

Kiváló tisztelettel
Bartók Béla“

A két világháború között a tájainkon csaknem évenként hangversenyző Bartók annyira megmozgatta Erdély és különösen Kolozsvár

zene iránti érdeklődését, hogy értelmiségi körökben lelkesedéssel beszéltek az akkoriban már világhírű magyar zeneszerzés mesteréről. E jelenségre felfigyelt az Erdélyi Múzeum Egyesület titkára, dr. György Lajos is, aki egyben felelős szerkesztője volt az egyesület közlönyének, az Erdélyi Múzeumnak. Felhívott telefonon, és arra kért, hogy keressem fel a szerkesztőségben. Hamarosan meglátogattam, és közölte velem, hogy szüksége lenne egy olyan ismeretterjesztő tanulmányra, mely az új magyar zenével és azon belül Bartók és Kodály művészetével foglalkozna.

Nekiláttam a munkának, de nehézségeim támadtak Bartók Béla 1926—1936 között szerzett művei megírásának és bemutatásának évszámival. Minthogy irásomban egy ilyen tábla közlését is terveztem, ehhez levélben Bartók segítségét kértem.

Kérésemre az alábbi levélben válaszolt:

1936. júl. 14.

„Igen tisztelt Uram!

Nagyon resteltem, hogy szept. 13-i kérésére csak most válaszolok és most sem kielégítő módon (bár valószínűleg már így is elkéstem az adatokkal). Nagy Nehézséget okoz ti. a bemutatás évszámának megjelölése, úgyhogy erre nem is vállalkozhatom.

A művek nagyjából ezek:

1924: *Falun* (Tót népdalok, énekhang és zongora)

3 *Dorfszenen* előbbinek 3—5. sz.-a kamarazenekarra és 8 női énekhangra.

1926: *Szabadban*, 5 zongoradarab

9 kis zongoradarab

I. zongoraverseny

1927: *III. Vonósnégyes*

3 rondo zongorára (az I. tulajdonképpen 1916-ból való)

1928: *IV. vonósnégyes*

I. és II. rapszódia hegedűre és zongorára, illetve hegedűre és zenekarra

1929: *20 magyar népdal* (1 énekhang és zongora), közülük 5 énekhang és zenekarra is

1930: *Magyar népdalok* vegyeskarra

Cantata profana

1930/1: *II. zongoraverseny*

1931: *40 duo 2 hegedűre*

1932: *Székelly népdalok*, férfikarra

1934: *V. vonósnégyes*

Kiváló tisztelettel.
Bartók Béla⁶

Tanulmányom később nyomtatásban is megjelent *Az új magyar műzene* címen.⁷

Csaknem 60 éve, hogy Bartók Bélát megismertem, és ha élne, most százéves lenne. Az elmúlt évtizedek alatt nekem is megkopott az emlékezetem. A Bartókkal való találkozásaim feltehetően elhalványultak, és az évtizedek távlatából az egykor élénk szinképek bizonyos mértékig elszürkültek, hisz én is közeledem a kilencvenedik életévemhez. Mégis fontos meghallgatni az olyan kortársak emlékeit, akik még személyesen kap-

csolatban voltak a világhírű zeneszerzővel, zongoraművésszel és pedagógussal, főként ha az ilyen vallomások igazak, hűségesek, jószándékúak. A személyes kapcsolatokból megmaradt képek még megkopottan is hasznosak lehetnek azoknak, akik Bartók Béla életművének megírására vállalkoznak.

JEGYZETEK

¹Lakatos István: *Egy este Kolozsváron*. Igaz Szó. Marosvásárhely, 1970. 9. sz. 397—401. — *Bartók-könyv*. (Szerk. László Ferenc.) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 97—102.

²Lakatos István: *Bartók o Szymanowski*. (Bartók Szymanowskiról.) Ruch Muzicny. Varsó, 1972. 16. sz.

³Benkő András: *Bartók Béla romániai hangversenyei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 15—39, 51—56, 77—79, 93—96, 108—111, 119—121.

⁴Napkelet. Kolozsvár, 1922. 4. sz. 197—199.

⁵Benkő András: *Helységekben elhangzott Bartók művek*. Zenetudományi Írások. (Szerk. Benkő András.) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 181.

⁶Az előbbi nekem címzett levelezőlap és levél megjelent román nyelven a bukaresti *Muzica* c. folyóirat 1954. okt. 10-i számában a 39—40. lapon *Pe margine unor scrisori ale lui Béla Bartók*; valamint magyarul a Demény János szerkesztette *Bartók Béla levelei* c. kötetben. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1955. 204—205, 208—209.

⁷Erdélyi Tudományos Füzetek. Cluj, 1936. 85. sz., valamint az Erdélyi Múzeum c. folyóiratban (Cluj, 1936. 159—173.).

KISGYÖRGY ZOLTÁN

UNITÁRIUS EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATOK ORBÁN BALÁZS A SZÉKELYFÖLD LEÍRÁSÁNAK MÁSODIK KIADÁSÁHOZ KÉSZÍTETT UTÓLAGOS TOLDÁSAIBAN

Ismeretes, hogy Orbán Balázs nagy munkájának második kiadásra való előkészítésével úgyszólván élete végéig dolgozott. Hatkötetes munkáját lapokra szedte, és minden két lap közé egy tisztát kötöttet. Ide jegyezte be utólagos levéltári, de helytörténeti kutatásainak eredményeit is, lényeges javításokat és törléseket végzett az eredeti nyomtatott szövegben.

Eddig a nagy monográfia első és második kiegészített kötetének példányairól nem tudtunk. A harmadik és negyedik kötet kiegészítéseiről — amelyek részben ezen írás tárgyát is képezik — rövid tudósítást közölt e sorok írója *A hét* 1980. febr. 8-i számában *Kevésbé ismert Orbán Balázs-adalékok* címmel. Az említett újságcikkek nyomán váratlanul örvendetes fordulat állott be, mert a nevezett lap márc. 14-i számában Váró György arról ad (számunkra nem teljesen ismeretlen) hírt, hogy a toldásokkal ellátott I—II. kötet (Udvarhely- és Csikszék) Orbán Balázs kései utóda, a Pomázon élő (Magyar NK) Orbán János lányának tulajdonában van, s annak anyaga a tudományos világ számára még ismeretlen.